

Rákóczy Anita

Sötét anyag és becketti csönd

SPIELART MÜNCHEN, 2009

Katasztrófa, depresszió és világvége-hangulat szerezte egyébe a müncheni Spielart Fesztivál 2009-es programját. A néző választhatott, hogy nyitó előadásaként a *Mélancolie des Dragons* (A sárkányok melankóliája) című produkciót nézi-e meg a francia Philippe Quesne rendezésében, amelynek alapötletét Albrecht Dürer rézmetszete, a *Melankólia* ihlette, vagy a brit Forced Entertainment legújabb darabjára megy el: a *VOID STORY* (*Végjáték*) apokaliptikus városkép, play station, ahol minden elképzelhető csapás bekövetkezik, és nincs menekvés. 2009-ben a fesztivál Argentínára fordította figyelmét, és számos olyan társulatot hívott meg, amelyek tagjai a harmincezer emberéletet követelő katonai diktatúra alatt nőttek fel, és váltak országuk sorsáról gondolkodó, autonóm alkotókká. A Spielart műsor-összeállításának vállalt vezérelve az volt, hogy ha magyarázatot, vigasztalást várnánk a mai színházművészet problémákkal küzdő, olykor elkésztető állapotára, az előadások világossá tegyék, hogy máshol se jobb. A világégés, az egyéni és közösségi tragédiák számtalan formája felvonul a programban, addig fokozva az egymásra licitálást, hogy a néző már-már derűre fakad, és észreveszi saját helyzetének viszonylagos és komikus voltát. Argentínában már 2002-ben gazdasági válság volt. Egy napon mindent elnyel a fekete lyuk. A múlt feldolgozása lehetetlen. Jövő nincs. Legyünk hát jó formában.

Erre biztat Kate McIntosh *Dark Matter* (Sötét anyag) című full-on show-biz late-night performansa is. Az új-zélandi származású, jelenleg Brüsszelben élő író és rendező McIntosh 1995 óta járja Európát, tánc- és szólódarabjaival a kísérleti színházi önkifejezés útját választva. Molekuláris biológiával foglalkozó apja sugallhatta neki az igényt, hogy a világot, főként annak árnyoldalát az előadó-művészet és a fizika eszközeinek ötvözésével vizsgálja. A *Dark Matter* cirkuszi terében az alkotó ezúttal az univerzumban jelen levő sötét anyag megértésének nyomába szegődik. „A mai este a vetkőzés. A lehámozódás. Réteg után réteg után réteg után réteg. Mi marad majd végül? Mit tudunk majd mindennek a végén? Sokkal kevesebbet!” – zi-

hálja bele a vörös hajú Kate vadul csillogó, zöld flitteres ruhában a mikrofonba, és *showtime*. Kezdődhet a játék.

Az élet értelmetlenségével szembenező felfedezőúton két férfi: Kate tudatalnya és felettes énje kíséri, akik követik utasításait, teljesítik kimondatlan vágyait is, s engedelmeskednek minden szeszélyének. Biztos, ami biztos, magukkal visznek minket is. Kate folyamatosan kommunikál a közönséggel, amely a show-business műfajának eltéveszthetetlen kódjait felismerve azonnal ellazul, és átadja magát az élménynek. Nem számít rá, hogy a szórakoztatóipar ezúttal kényelmetlen tanulságokat tartogat. Kate segédei hol akrobatikus tánc-koreográfiára, hol a szemléltető kémiaórákat idézve – oktató-nevelő célzattal – a szemünk láttára elvégeznek egy rakás kísérletet. Súlyjáték a mérleghintán zsákokkal és tollpelyhekkel. A folyadékok, gázok és lombikok bizonyítják, hogy az igazság se nem fehér, se nem fekete. A vágyaink fehérek, a valóság fekete, vagy fordítva? Mind egy, ha a kettőt összeöntjük, az eredmény ugyanaz: koszoszürke zagyvalék. Kiderül, hogy átkerülni egy másik dimenzióba nem olyan egyszerű, és csak akkor sikerülhet, ha nagyon akarja az ember.

Kate a sok nehézségen egy acélkék ital segítségével küzd át magát. Ez a titokzatos nedű lendíti tovább az eseményeket holt A pontból B pontba, mozgatja az egész világegyetemet, és válik a túlélés zálogává.

Kate megmutatta a sötét anyagot nekünk, akik ott voltunk az előadáson a müncheni Schwere Reiterben. Csukott szemünk elé tettük a kezünket, ahogy utasított bennünket, hogy megtapasztaljuk az egyedülálló létélményt. Kivételes csodában volt részünk, hiszen a sötét anyagot még soha senki nem láthatta, ugyanis természeténél fogva láthatatlan. Csillagászati műszerekkel, közvetlenül nem figyelhető meg, mert semmilyen elektromágneses sugárzást nem bocsát ki. Jelenlétére csak a látható és magukból fényt kibocsátó anyagokra kifejtett gravitációs hatásból következtethetünk. A fekete lyuk is egyfajta sötét anyag, csak annyira sűrű, hogy nemcsak hogy semmit nem sugároz ki, de mindent el is nyel maga körül. Aki tehát szem-

betalálkozik egy fekete lyukkal, azon már a kék ital sem segíthet.

A kozmikus menthetetlenség mellett az egyéni tragédiákból is van választék. A Münchener Kammerspiele és a SPIEL-ART FACTORY koprodukciójában mutatták be a fesztivál egyik kiemelkedő programját, a lett Alvis Hermanis *Späte Nachbarn* (Kései szomszédság) című előadását. Ez a második alkalom, hogy Hermanis, a Rigai Új Színház művészeti vezetője az általa különösen kedvelt Nobel-díjas író, Isaac Bashevis Singer prózáját rendezi. 2009 áprilisában a Schauspiel Kölnben volt a *Die Geheimnisse der Kabbala* (A Kabbala titkai) bemutatója, ezúttal pedig az

FENT:
A Sötét anyag című
előadás

Luc Massin felvétele

LENT:
A Régi szerelem
című egyfelvonásos

A SZEMKÖZTI
OLDALON:
A szeánsz című
egyfelvonásos

Andreas Pohlmann
felvételei

Old Love (Régi szerelem) és a *The Séance* (A szeánsz) két háromszereplős novella kelt életre a színpadon két óra ötven percben, egy szünettel.

Függőlegesen kettéosztott tér. Elöttem egy téglaház fala, a túloldalon egy Miami Beach-i, tengerre néző apartmanház tizenegyedik emeleti egyszobás lakása. Hajnali öt óra van. Harry Bendiner, a nyolcvankét éves nyugdíjas milliomos, lengyel zsidó emigráns lélegzését hallgatjuk. Alszik. Aztán nyugtalanul felébred, ránéz a vekkerére, majd megpróbál fölkelni, átfordulni hatalmas testével a hátáról a hasára, mint Gregor Samsa, aki egy reggel rovarrá változva találta magát ágyában. Hermanis hagy rá elég időt, hogy Harry feltápaszkodjék, kitömött pocakkal, rozoga lábain elvánszorogjon a mosdóig, és elvégezze szükségét. Ezt az utat az előadás során többször is megteszi – az inkontinencia nagy úr. A rendezés és André Jung

emberfeletten pontos, gazdag játéka hamar megteremti azt az érzetet, mintha odaköltöztünk volna Harryhez a legénylakásba: mintha együtt ropogtatnánk vele a müzlit, amit az egyszerűség kedvéért zacskóból majszol reggelire, ebédre és vacsorára. Látjuk a tejet és a kólát a hűtőben, végigkísérjük öltözését, vetkőzését, a túzásba nem vitt tisztálkodás lassú rítusát. Kinek is mosakodna. Figyeljük a pénzsámolást a szoba közepén álló asztalnál, és nézzük vele a tévében a *Tom és Jerryt*. Amikor néha kilép az erkélyre, mi is elképzeljük a tengert, halljuk a zúgását. Ebben a hiperrealista lassúságban előkerül pár elsárgult fénykép is egykori feleségeiről, családjáról és Lengyelországról.

Harry Bendiner bejárati ajtaján sok a zár. Amikor hirtelen csengetnek, talán hosszú évek óta először, ő további akadályokkal torlaszolja el az ajtót, és védelmi

állásba helyezkedik. Majd csönd lesz. Hermanis viszonya a csöndhöz szinte beckettí – nemcsak megteremteni tudja mind a színpadon, mind a színészen a valódi, belső csöndet, de kitölteni is. Megtörténtté tenni. A fontos dolgok Hermanisnál csöndben történnek. A csengetés elhalása után Harry egyszer csak rájön, mennyire egyedül maradt. A védekezési ösztönrel együtt felébred benne a várakozás. Máris megbánta, hogy nem volt bátrabb. Ebben a rövid csöndben benne van az évtizedes magány és egy egész egyedül

Ethel nem bírja a magányt. Az egyedül alvást, amikor nem lélegzik mellette senki. Kisvártatva az ágyban kötnek ki. Ekkor Ethellel történik valami. Ismét csönd. A nő teljes állapotváltozáson megy át: hisztérikussá válik, addig csicsergő hangja egy oktávval mélyül, és kiparancsolja Harryt a lakásából.

Ő mégis boldogan tér haza. Többet kapott az élettől ezen a napon, mint az elmúlt évtizedekben összesen. Lefekvés előtt nekifeszül még a falnak, ami elválasztja Etheltől. A vekkert visszarakja az éjjeliszekrényre.

leélt élet keserősége – hogy megint elszalasztotta egy, a sorsát talán megváltoztató fordulat lehetőségét.

A második csengetésre már kinyitja az ajtót, miután visszarendezte a bejárat elé tolt bútorokat. Így jobb benyomást kelthet a belépő, gyémántokkal teleaggatott, dúsgazdag és lendületes platinaszőke „ifjú szépségben”, a szintén nyugdíjas, megözvegyült, újrakezdésre vágyó, a szomszéd apartmanba most beköltözött Ethel Brokelesben (Barbara Nüsse), aki átjött megismerkedni Harryvel, a szomszédjával.

A találkozást vacsorameghívás követi Ethel új otthonába. Harry a pecsétes pólóját lecseréli egy hawaii ingre, magához veszi vekkerét mint megbízható iránytűt a nagy kalandhoz, és elindulnak. Ahogy a pár áthalad a szomszédba a színpad mögött, eltűnik a tér egyik felét takaró téglafal, s egy, a Harryéhez megszólalásig hasonlító lakásban találjuk magunkat: ugyanolyan müzli, ugyanaz a konyha, csak babarózsaszínben. Rend. Mindennek megvan a maga helye, ami a magánnyal és megszokással együtt költözik velünk egyik lakásból a másikba. Ethelnél valamivel több az asztalnemű: tányérok, csészék és kiskanalak kerülnek elő, és Harry elégedett arcára kiül az otthonosság érzete.

Ethel új férjet akar. Kihívó miniruhája látni engedi lábait, miközben egy terítéssel egybekötött kacér előnásztánc keretében mintegy megkéri Harry kezét.

Várja a holnapot. A levegő megtelik ígérettel. Meg sem döbbenünk igazán, amikor Hermanis megfosztja ettől a nevetséges illúziótól is. Ethel az éjjel öngyilkos lett. Csöndben. Harry Ethel búcsúleveléből rezignáltan megérti, hogy az előző este a nő utolsó, kétségbeesett próbálkozása volt az életben maradásra – sikertelenül.

A szünet után kiderül, hova vezethet a túlélés. Dr. Kalisher esetében potenciazavarhoz. A második egyfelvonásos, *A szeánsz* ismét André Jung és Barbara Nüsse kettősére épül. Monika Pormale ötletes tér- és díszletkezelése remekül átköti a két, egymástól eredetileg független történetet férfi és nő kapcsolatáról. A színpad előtere hosszában leválasztva az egyszobás apartman, középen asztal, kristálygömb, körös-körül Buddha-képek, keleti hangszerek, kegytárgyak. A helyszín ezúttal az özvegy, kenyerét jósnőként kereső Lotte Kopitzky otthona, aki széles, kitömött fenekével és keksszel csábítgatja az őt rendszeresen látogató szomszédját, a lecsúszott értelmiségi Dr. Kalishert. Mindketten idősek, magányosak, gyökértelen lengyel zsidó emigránsok New Yorkban. A férfi azt reméli a szeánszoktól, hogy újra és újra megjelenik neki első szerelme, Nella, aki a holokauszt áldozata lett, mert ő sorsára hagyta, és nem segített neki kijutni Amerikába. Mrs. Kopitzky Dr. Kalishert akarja, ezért felbérrel egy nőt, aki minden alkalommal eljuttassa Nella

szerepét, hogy a férfi legközelebb is eljőjön hozzá.

Mindkét Singer-novella adaptációjában a kölcsönös kiszolgáltatottság, múltban élés és jövőtlenség köti össze a sorsokat. Ez Hermanisnál egyszerre lesújtóan tragikus, ugyanakkor groteszk, már-már komikumba hajló emberi állapot, amit a szereplők idomtalanná tömése is aláhúz. Ezeket az egymástól szélsőségesen elütő esztétikai minőségeket a színpadi nyelv egyszerűsége, az előadást átható természetesség és lassú tempó tartja egyben. Ami pedig lehetővé teszi Hermanisnak, hogy feszültséggel és gondolattal töltsse ki az egész estés játékidőt, az a rendezés minden mozzanatában rejltő mélységes megértés.

A müncheni Spielart Fesztiválon látott két előadás gyökeresen különböző eszközökkel dolgozik, de végső soron mindkettő az emberi állapot kilátástalanságát, az élet végességét és értelmetlenségét ragadja meg: a *Sötét anyag* csillagászati méretekben, a *Kései szomszédság* négy fal, férfi és nő között, főként pedig egy ember világán belül. Minek tegyünk bármit is, ha az univerzumot a sötét anyag tölti ki, és valamelyik fekete lyuk előbb-utóbb felzabálja kezünk, lábunk, mindenünk. Minek tegyünk bármit is, ha létünk szövetének befogadóképesége véges, és bizonyos idő elteltével új hatás már nem tud nyomot hagyni bennünk – a múltban élünk, az első tavaszban, és csak egy nő arca jelent még valamit, akit szerettünk és elárultunk. Mihez kezdünk, ha rájövünk, hogy még ennyink sincs, mert a fekete lyuk bennünk rég felemészttette minden emlékünket, és nem maradt más, mint a müzliszacskó és a *Tom és Jerry*? Kate McIntosh és Alvis Hermanis nem válaszokat kínál. Kérdéseket tesznek fel, amelyek mindkettőjüket szenvedélyesen érdeklik. Aztán kinek a kék ital, kinek a szellemidézés. Valahogy eltelik az idő.

A cikk megírását az NKA támogatása tette lehetővé.

Lapunk februári számában,
Török Ákos *Egy óra* című
kritikájában Varga Zsolt nevét
rosszul írtuk le.

Elnézését kérjük.

SUMMARY

Under the common title „Móricz Redivivus” we publish Zsófia Szilágyi’s study on the playwriting activity and experiences of our great novelist Zsigmond Móricz; Dezső Kovács reviews the recent revival of his stage adaptation of his representative novel *Landlords’ Orgy* and Tamás Koltai talks to actor András Stohl applauded for his brilliant acting in the performance.

Critics of the month, László Sz. Deme, Tamás Koltai, Andrea Tompa, György Karsai, András Sztrókay, Balázs Urbán, Róbert Markó, Andrea Rádai and László Kolozi saw for us László Márton’s *The Broken Reed*, third part of a trilogy (Eger), Friedrich Schiller’s *Intrigue and Love* (National), Aki Kaurismäki’s *La Bohème*, adapted from Henri Murger’s novel (Örkény Theatre), Molière’s *Amphitryon* (Tatabánya), Stanisława Przybyszewska’s *The Danton Case* (Stúdió „K”), Howard Barker’s *Victory* (The Ark), Shakespeare’s *As You Like It* and *The Taming of the Shrew* (both at Debrecen), István Tasnádi’s *Cupido* (a collective production at the Museum for Applied Arts) and Rossini’s *The Count of Ory* (at Szeged’s Little Theatre).

As actor, director and arts manager, Viktor Bodó is an emblematic personality of our fringe movement. Noémi Herczog introduces the phases of his career until now and describes his last production, *The Dice Caster* and Tamara Török had an interesting conversation with the young artist.

Our four dance critics, Márta Péter, Csaba Kutszegi, Ákos Török and Glória Halász acquaint the reader with *Homo Hungaricus*, created by Tamás Juronics for his Szeged Contemporary Ballet, a danced version by Péter Gemza of Goethe’s tale: *The Green Serpent and the Beautiful Lily* (Debrecen), Krisztián Gergye’s *Quartet*, adapted from a play by Heiner Müller (Trafó) and Yvette Bozsik’s partly retrospective work, *The Director’s Cut* (Trafó).

In our column „Forum” Tamás Herczeg and Borbála Szabó set forth the discussion on contemporary problems of Hungarian theatre structures and playwriting, the first author articulating professional and legal matters, the second questioning the problematic attitudes of the playwrights themselves.

A luminary of British playwriting visited Budapest upon the invitation of Centre of Theatrical Education, a TIE-related Hungarian institution. László Upor evokes Edward Bond’s meeting with young actors and the outstanding guest was interviewed by László Sz. Deme.

As sole author of our column on „World Theatre”, Anita Rákóczy sums up the highlights of Munich’s 2009 Spielart Festival.

András Maros wrote the text of *Garbage*, a new play attached to our present issue.